

Paweł Churski

Czynniki rozwoju regionalnego w świetle koncepcji teoretycznych¹

SŁOWA KLUCZOWE: rozwój regionalny, czynniki rozwoju regionalnego, neoklasyczne modele rozwoju, popytowe modele rozwoju, nowa teoria wzrostu, nowa geografia ekonomiczna.

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest przegląd i systematyzacja głównych koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego, przy jednoczesnym uwzględnieniu czynników rozwoju wskazywanych w tych modelach i teoriach. Szczególną uwagę zwrócono na koncepcje związane z aktualną w chwili obecnej w środowisku ekonomistów dyskusją na temat konwergencji i polaryzacji rozwoju. Uzyskane wyniki pozwalają określić zestaw czynników rozwoju regionalnego najczęściej wykorzystywanych w modelowaniu procesu rozwoju regionalnego, który przedstawiono w podsumowaniu niniejszej pracy.

Problem poszukiwania sposobów i dróg prowadzących do optymalnego rozwoju gospodarczego był i jest podstawowym w naukach ekonomicznych. Ze względu na rosnące dysproporcje przestrzenne szczególne znaczenie w tych poszukiwaniach posiadają koncepcje dotyczące rozwoju regionalnego, a przede wszystkim próby określenia jego mechanizmu oraz warunków i czynników kształtujących ten proces. Zróznicowanie przestrzenne rozwoju staje się podstawowym problemem współczesnej gospodarki. Wyrównywanie regionalnych dysproporcji rozwoju gospodarczego stanowi główny cel działań podejmowanych w ramach polityki regionalnej. Nie chodzi przy tym o ograniczanie się jedynie do redystrybucji środków finansowych, ale przede wszystkim o stymulowanie rozwoju w regionach opóźnionych, nawet kosztem wolniejszego tempa wzrostu obszarów najlepiej rozwiniętych. Niestety podejmowane działania nie zawsze przynoszą zamierzone rezultaty, co znajduje swoje potwierdzenie w zmieniających się tendencjach do zbieżności (convergence) i rozbieżności (divergence) produktu regionalnego na 1 mieszkańca (por. R.Domański, 1997; G.Tondl, 2001; T.Straubharr i inni, 2002; K.Gawlikowska-Hueckel, 2003; Yin L. i inni, 2003; K.Malaga, 2004). Trudności te są ważnym czynnikiem mobilizującym geografów

---

¹ Praca stanowi rozwinięcie i aktualizację fragmentu publikacji P.Churski. 2004. Rozwój regionalny w warunkach transformacji gospodarczej i integracji europejskiej. W: (red.) S.Ciok, D.Ilnicki. Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Regionalny wymiar integracji europejskiej. t. VIII/1. Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego. Uniwersytet Wrocławski. s. 31-45.

ekonomicznych i ekonomistów regionalnych do dalszych poszukiwań nowego paradygmatu rozwoju regionalnego (por. B.Gruchman, 1992).

Celem artykułu jest przegląd i systematyzacja głównych koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego, przy jednoczesnym uwzględnieniu czynników rozwoju wskazywanych w tych modelach i teoriach. Szczególną uwagę zwrócono na koncepcje związane z aktualną w chwili obecnej w środowisku ekonomistów dyskusją na temat konwergencji i polaryzacji rozwoju. Uzyskane wyniki pozwalają określić zestaw czynników rozwoju regionalnego najczęściej wykorzystywanych w modelowaniu procesu rozwoju regionalnego, który przedstawiono w podsumowaniu niniejszej pracy.

Na gruncie ekonomii rozróżnia się dwa pojęcia wzrostu i rozwoju, które mogą dotyczyć gospodarki regionu. Wzrost gospodarczy wiąże się ze wzrostem produktu na jednego mieszkańca, natomiast rozwój gospodarczy jest pojęciem szerszym i oznacza wzrost różnych aspektów poziomu życia człowieka, z których pewne mają charakter niemierzalny (por. R.Bartkowiak, 2003). Wzrost należy więc postrzegać, jako zmianę ilościową, rozwój natomiast obejmuje zarówno zmiany ilościowe, jak i jakościowe, które mogą być rozpatrywane w ujęciu procesowym lub celowym, i które prowadzą region przez proces fazowy od niższego poziomu rozwoju do wyższego (por. Z.Chojnicki, T.Czyż, 2004). Biorąc pod uwagę fakt występowania wzajemnych zależności między wzrostem a rozwojem należy przyjąć, że wzrost jest podstawowym warunkiem wystąpienia rozwoju gospodarczego, którego konsekwencje kształtują poziom i warunki życia mieszkańców danego regionu. Powyższe zależności uzasadniają celowość dokonania łącznego przeglądu modeli wzrostu i rozwoju regionalnego, który przeprowadzono w tym opracowaniu.

Źródła teorii wyjaśniających mechanizmy rozwoju regionalnego należy szukać w tradycyjnych szkołach ekonomii. Tym samym bardzo bogaty zbiór koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego można łatwo podzielić na dwie zasadnicze grupy, odpowiadające alternatywnym modelom gospodarki, tj. koncepcje nurtu neoklasycznego zakładające zgodnie z doktryną liberalną minimalizację interwencjonizmu i traktujące wolny rynek, jako optymalny mechanizm regulacyjny oraz koncepcje nurtu neokeynesowskiego traktujące właśnie interwencjonizm, jako niezbędny i najważniejszy mechanizm regulacyjny, w tym również optymalizujący rozwój regionalny (patrz rycina 1).

Teorie i koncepcje rozwoju regionalnego wywodzą się z ekonomii rozwoju gospodarczego². Głównym zadaniem ekonomii rozwoju gospodarczego jest poszukiwanie

---

² Można wyróżnić dwie teorie ekonomiczne traktujące o procesach wzrostu produktu, są to teoria wzrostu, która stanowi część ekonomii i staje się coraz bardziej techniczną i tracącą związek z zastosowaniami praktycznymi

optymalnych dróg dojścia krajów zacofanych do poziomu rozwiniętej gospodarki rynkowej. Próbuje się przy tym odpowiedzieć na pytanie czy kraje zacofane korzystając z doświadczeń gospodarek wysoko rozwiniętych mogą przejść tą drogę szybciej i z mniejszymi kosztami społecznymi, pomimo faktu, że różnią się zarówno wielkością jak i jakością kapitału materialnego i ludzkiego. Otwartą pozostaje również kwestia, czy możliwym jest osiągnięcie stanu wyrównanego rozwoju w skali wszystkich państw. Problemy ekonomii rozwoju gospodarczego rozpatrywane na poziomie międzynarodowym można przenieść na poziom regionalny, co stanowi przedmiot zainteresowań ekonomistów regionalnych i geografów ekonomicznych. Ekonomia rozwoju gospodarczego opiera się na ekonomii klasycznej i związanej z nią międzynarodowej teorii handlu, w tym z teorii kosztów komparatywnych oraz koncepcji konwergencji, która obecnie przeżywa swój renesans. Teoria kosztów komparatywnych często nazywana również teorią korzyści komparatywnych ma swoje źródła w pracy Davida Ricardo z 1815 roku (por. D.Ricardo, 1957). Koncepcją tą Ricardo dowiódł błędności poglądów merkantylistów³ dotyczących handlu międzynarodowego. Teoria kosztów komparatywnych stanowi kontynuację myśli Adama Smitha, który uważał, że korzyści z wolnego handlu zagranicznego dotyczą obu stron wymiany (por. A.Smitha, 1954). Główne założenie tej teorii sprowadza się do stwierdzenia, że porównanie wydajności i kosztów pracy między dwoma krajami oraz uzależnienie od nich handlu między nimi może być źródłem korzyści dla tych krajów. Kraje zacofane charakteryzują się tańszą siłą roboczą, a w konsekwencji produktywność pracy i kapitału w tych krajach jest wyższa. Poszukiwanie tego rodzaju korzyści związane było z faktem, że kraje zacofane znajdują się w błędnym kręgu ubóstwa. Niski poziom produktu na głowę mieszkańca powoduje niską skłonność do oszczędzania i w efekcie niską podaż kapitału warunkowaną wielkością oszczędności i inwestycji, co łącznie prowadzi do niskiego tempa przyrostu produktu na mieszkańca. Kraje zacofane nie są w stanie przekroczyć tej bariery i muszą, co zakłada każda koncepcja rozwoju, współpracować z krajami rozwiniętymi. Chodzi jednak o to aby korzyści z tej współpracy osiągały obie strony. Niestety zgodnie z zasadą kosztów komparatywnych kraj zacofany zyskuje co prawda na wymianie z krajem rozwiniętym, ale wpada w pułapkę produkcji monokulturowej. Sytuacja ta prowadzi często do rezygnacji z produkcji dóbr

---

oraz teoria (ekonomia) rozwoju, która stała się praktycznie odrębną dyscypliną naukową i posiada dużych walor aplikacyjny (por. R.Barro i X.Sala -i- Martin, 1995; R.Bartkowiak, 2003).

³ Merkantylizm to określenie dla systemu polityki gospodarczej uprawianego głównie w Europie Zachodniej w XVI i XVII wieku, który zakładał m.in. możliwość zwiększania zysków poprzez handel zagraniczny. Z wymiany odbywającej się między krajami zacofanymi i rozwiniętymi korzyści występowały tylko po stronie tych drugich, które importując surowce i eksportując produkty przetworzone stawały się coraz bogatsze, gdy kraje zacofane eksportując surowce i importując produkty przetworzone stawały się coraz biedniejsze.

potrzebnych dla swoich mieszkańców na korzyść produkcji dóbr potrzebnych dla mieszkańców krajów rozwiniętych (por. R.Bartkowiak, 2003, W.Stankiewicz, 2000). Praktycznym zastosowaniem koncepcji kosztów komparatywnych była teoria rozwoju przez handel, którą określa się również w literaturze mianem teorii rozwoju egzogenicznego. Zwolennicy tej teorii na czele z Fredericem Benhamem, który rozwinął ją w połowie lat pięćdziesiątych uważali, że swobodny handel międzynarodowy zapewni rozwój zarówno krajów zacofanych, które pomimo eksportu przede wszystkim surowców i produktów słabo przetworzonych będą korzystały z korzyści kosztów komparatywnych, jak i krajów wysoko rozwiniętych produkujących i eksportujących głównie produkty wysoko przetworzone. Niestety to optymistyczne założenie zostało negatywnie zweryfikowane empirycznie przez gospodarkę. Teoria kosztów komparatywnych posiada bezpośredni związek z koncepcją konwergencji, którą na gruncie ekonomii po raz pierwszy na podstawie swoich analiz procesów gospodarczych zachodzących w Stanach Zjednoczonych sformułował w latach czterdziestych XX wieku Jan Tinbergen⁴. Zwolennicy koncepcji konwergencji twierdzą, że wymiana handlowa między krajami zacofanymi a rozwiniętymi, której korzyści wyjaśnia koncepcja kosztów komparatywnych może z czasem doprowadzić do zbliżenia, a nawet wyrównania poziomu dochodów w obu grupach krajów. Aby do tego doszło muszą jednak być spełnione dwa warunki (por. R.Bartkowiak, 2003):

- kraje zacofane muszą uczestniczyć w światowej gospodarce rynkowej,
- kraje zacofane muszą posiadać kapitał rzeczowy na zatrudnionego w wysokości pozwalającej im uruchomić proces przyspieszonego wzrostu produkcji.

Ten drugi warunek w sposób istotny różni teorię konwergencji od teorii kosztów komparatywnych. Wskazuje on, że samo przystąpienie kraju zacofanego do wymiany międzynarodowej nie musi doprowadzić do oczekiwanego efektu. Dodatkowo kraj ten musi charakteryzować się występowaniem kapitału w wielkości pozwalającej na przyspieszony wzrost. Przedstawiciele koncepcji konwergencji opierają swoje poglądy na neoklasycznym modelu dynamiki wzrostu gospodarczego Solowa, który określa wielkość produkcji, jako funkcję nakładów dwóch czynników produkcji: kapitału i pracy. Czynniki te posiadają zmienną, jaką jest produktywność, której wyrazem jest współczynnik postępu technologicznego. Istota koncepcji konwergencji sprowadza się do stwierdzenia, że w krajach

---

⁴ Często za prekursora koncepcji konwergencji uważa się Josepha Schumpetera opierającego swoje modele rozwoju o czynniki innowacji (1912r.) i badającego równoległe z Mikołajem Kondratiewem cykle koniunkturalne w gospodarce (1939r.), który zgodnie z zasadą konwergencji zakładał, że gospodarka rynkowa i centralnie planowana zaczną się upodabniać do siebie, co z czasem doprowadzi do wyrównania poziomu życia ludzi pozostających w tych systemach gospodarczych.

zaczynających, w których wartość kapitału jest niska dodatkowy nakład kapitału przynosi większy efekt w postaci wzrostu produktu na mieszkańca niż taki sam dodatkowy nakład w kraju rozwiniętym o większej wartości kapitału. Na podstawie tej zależności kraje słabiej rozwinięte powinny importować kapitał, co umożliwi im szybszy rozwój i przybliżenie wielkości dochodów do krajów wysoko rozwiniętych. Będzie to oczywiście rozwój oparty na czynnikach egzogenicznych, a dokładniej będzie on zależny od wzrostu postępu technicznego w krajach rozwiniętych (por. W.Stankiewicz, 2000). Konwergencja oznacza więc proces początkowo szybszego, w stosunku do silnych, wzrostu słabych gospodarek co prowadzi w końcu do wyrównania dochodów na osobę. W literaturze przedmiotu zjawisko takie nazywa się β -konwergencją (*β -convergence*). β -konwergencja nie jest jedynym rodzajem konwergencji. Koncepcja konwergencji może dotyczyć również konwergencji absolutnej (*absolute convergence*), która zakłada, że osiągnięcie identycznego poziomu dochodów jest możliwe w przypadku państw posiadających takie same fundamenty swoich gospodarek, tj. stopę oszczędności, potencjał demograficzny i jego zmiany, dekapitalizację majątku, poziom rozwoju technologicznego, podobną funkcję produkcji. Jedyną różnicę w tej sytuacji może stanowić wyposażenie w kapitał. Jedynie kraje bardzo podobne do siebie, posiadające homogeniczne gospodarki mogą mówić o możliwości zachodzenia konwergencji absolutnej. W pozostałych, niehomogenicznych gospodarkach, w tym również wysoko uprzemysłowionych i rozwiniętych, fundamenty są różne: różnice w poziomie technologicznym, różnice w poziomie edukacji, odmienne polityki państwowe, itp. W tych warunkach może dojść do zjawiska w którym bogatsze gospodarki będą rozwijały się szybciej niż biedniejsze, bo różnica między punktem wyjścia obu jest bardzo znaczna. Takimi gospodarkami są przykładowo kraje wysoko rozwinięte, charakteryzujące się jednocześnie wysokim poziomem postępu technologicznego. Ten rodzaj konwergencji nazywany jest w literaturze przedmiotu konwergencją warunkową (*conditional convergence*). Koncepcja konwergencji warunkowej wykorzystywana jest również do wyjaśnienia zjawiska konwergencji klubowej (*club convergence*). Nawiązuje ona do sytuacji w której bogatsze gospodarki wykazują zbieżność do wysokiego poziomu dochodów, a biedniejsze gospodarki do niższego poziomu dochodów. Zmiana tych prawidłowości wymaga w przypadku słabszych gospodarek istotnego zainwestowania w kapitał, w tym kapitał ludzki, co może w perspektywie zwiększyć dochody w krajach biedniejszych (por. O.Galor, 1996).

W okresie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych gdy neoklasyczny paradygmat rozwoju gospodarczego zyskał na znaczeniu i jego rola w wyjaśnianiu procesów wzrostu na poziomie makroekonomicznym była dominująca ekonomiści regionalni i geografowie

ekonomiczni na jego podstawie opracowywali liczne teorie wzrostu i rozwoju regionalnego. Propozycje ich zastosowania do wyjaśniania procesu zróżnicowania regionalnego poziomu rozwoju zawierają m.in. prace G.H.Bortsa i J.L. Steina (1964) oraz W.H.Richardsona (1973) (por. G.Tondl, 2001). Adaptacja modelu neoklasycznego do wyjaśniania procesów gospodarczych na poziomie regionalnym prowadzi do wniosku, że produkcja regionu i jego rozwój zależą od dostępności czynników produkcji, tj. kapitału i pracy oraz poziomu rozwoju technologicznego gospodarki regionalnej, co przedstawiane jest zwykle w postaci funkcji produkcji Cobba-Douglasa w ramach neoklasycznego modelu dynamiki wzrostu gospodarczego Roberta M. Solowa (1967). Wzrost regionalnego dochodu zależny jest w tym modelu od wskaźnika postępu technologicznego oraz akumulacji kapitału na jednostkę pracy. Jeżeli region akumuluje więcej kapitału na pracownika – ponieważ większy jest wskaźnik oszczędności – albo szybciej adaptuje innowacje technologiczne (technologia traktowana jest czynnikiem egzogenicznym w modelu neoklasycznym) to taki region rozwija się szybciej niż inne. Ze względu na występujące między regionami różnice w możliwościach akumulacji kapitału lub adaptacji innowacji proces ten może prowadzić do wzrostu zróżnicowania regionalnego w poziomie rozwoju gospodarczego. Akumulacja kapitału charakteryzuje się jednak zmiennością dynamiki, co powoduje fazowy rozwój regionu od początkowo wysokiego do w końcu zerowego. Zdaniem zwolenników neoklasycznego modelu wzrostu przejściowy wzrost w gospodarce jednego regionu może przekładać się na wzrost w gospodarkach innych regionów. Tym samym zmienna dynamika w modelu neoklasycznym może być kluczem dla hipotezy o konwergencji regionalnej dochodów. Za jej słuszością przemawia również fakt, że jak zwraca uwagę Harry W. Richardson (1973) otwartość gospodarki regionu jest większa niż gospodarki państw i stwarza lepsze warunki do wyrównywania regionalnego zróżnicowania dochodów. W rezultacie na bazie neoklasycznego modelu wzrostu na początku lat 90-tych rozwinięto badania dotyczące konwergencji dochodów regionalnych w Europie (por. m.in. R.Barro, X.Sala-i-Martin, 1991; D.Quah, 1996; G.Tondl, 1997; S.Magrini, 1999; Ch.J.Paraskevopoulos, 2001). Ich wyniki prowadzą do wniosku, że konwergencja dochodów w skali regionalnej nie jest zjawiskiem powszechnym, co w dużym stopniu wyjaśnia problemy rozwoju regionalnego na obszarze Unii Europejskiej. Dało to podstawę do rozpoczęcia szerokiej dyskusji oraz dalszych badań mających na celu odpowiedzieć na pytanie, czy w obecnej sytuacji gospodarczej mamy do czynienia z tendencją do zbieżności - konwergencji, czy też do polaryzacji - dywergencji dochodów regionalnych w Europie i na świecie. W wyjaśnieniu tych procesów pomocne stały się dwie nowe koncepcje teoretyczne: nowa teoria wzrostu oraz nowa geografia ekonomiczna.

Należy pamiętać, że neoklasyczny model rozwoju w swojej klasycznej formie odnosił się do państw, a nie regionów. Początkowe próby adaptacji tego modelu do wyjaśniania zjawisk zachodzących na poziomie regionalnym nie uwzględniały specyfiki funkcjonowania gospodarki regionu. Jako pierwszy przeciwko nieuwzględnianiu tej specyfiki zaprotestował H.W.Richardson (1973). Jak stwierdził w swojej teorii wzrostu regionalnego, podstawowe założenie modelu neoklasycznego, idealna konkurencja, może być nieprawdziwe w odniesieniu do zależności przestrzennych, przykładowo wynikających ze zróżnicowanych kosztów transportu. H.W.Richardson (1973) wyjaśniając różnice między regionami a państwami wskazał na fakt, że:

- regiony są bardziej otwarte niż państwa, zarówno przy uwzględnieniu przepływów towarowych, jak i ich czynników,
- regiony nie posiadają takich instrumentów polityki gospodarczej, jakie mają w swojej dyspozycji państwa, np. polityka wymiany handlowej, polityka monetarna, polityka podatkowa, polityka konkurencji, itp.

Otwartość gospodarki regionu stwarza warunki do wyrównywania regionalnego zróżnicowania dochodów. W warunkach zakładanych w modelu neoklasycznym źródła wymiany między regionami wynikają z występujących różnic czynników produkcji. Regiony z niskim stosunkiem kapitału do pracy posiadają wysoką produktywność kapitału, ale niskie płace. Jest to atrakcyjne dla kapitału, ale nie dla pracowników – siła robocza odplywa z tych regionów. Konsekwentnie, jeżeli stosunek kapitału do pracy rośnie to prowadzi do wzrostu dochodów. Odwrotnie regiony z wysokim stosunkiem kapitału do pracy i wysokimi płacami tracą kapitał i przyciągają pracę. O ile mobilność kapitału może być ograniczana, o tyle mobilność siły roboczej związana z migracjami stanowi zjawisko powszechne. Argument dotyczący większej otwartości gospodarek regionalnych w stosunku do narodowych zmienia swoje znaczenie w przypadku obecnej sytuacji państw Unii Europejskiej. Proces integracji europejskiej w znacznym stopniu zlikwidował lub osłabił istniejące granice ekonomiczne państw. Wprowadzenie w życie zasady swobodnego przepływu osób, towarów, kapitału oraz unia walutowa stworzyły warunki do pełnej liberalizacji przepływów międzypaństwowych. Towarzyszący temu proces przenoszenia wielu obszarów polityk państwowych na poziom Unii Europejskiej oraz lansowanie idei Europy nie państw tylko regionów, jak stwierdza G.Tondl (2001) wyeliminowało państwa jako obiekty analiz ekonomicznych.

W sprzeczności z neoklasycznym modelem wzrostu pozostają popytowo zorientowane modele wzrostu oparte na założeniach ekonomii Keynesa. J.M. Keynes rozwijał swoją koncepcję w czasach masowego bezrobocia, które było skutkiem światowego kryzysu

gospodarczego lat trzydziestych XX wieku. Stąd też nie zwracał on uwagi, tak jak neoklasycy na aspekt podażowy, lecz koncentrował się na analizie popytowego aspektu procesów gospodarczych. W wyniku tych rozważań odrzucił podstawowe założenia ekonomii klasycznej, w tym nie zgodził się ze stwierdzeniem, że podaź dóbr tworzy zawsze popyt. Odrzucił również stanowiące podstawę ekonomii klasycznej prawo rynków Saya, na podstawie którego zakładano, że w gospodarce nie mogą występować niedopasowania popytu i podaży, czyli tym samym w procesie wzrostu zawsze występuje równowaga. Zwolennicy popytowo zorientowanych modeli wzrostu i rozwoju regionalnego stwierdzają natomiast, że brak tej równowagi jest cechą charakterystyczną gospodarki, negując tym samym prawo rynków. Modele popytowe już w latach pięćdziesiątych XX wieku znalazły szerokie zastosowanie do wyjaśniania procesów rozwoju regionalnego. Ich modyfikacja i adaptacja do nowej sytuacji gospodarczej została dokonana przez ekonomistów regionalnych i geografów ekonomicznych w latach siedemdziesiątych. Rosnące różnice w rozwoju i konieczność wyrównywania dysproporcji są podstawą dużej obecnie popularności modeli popytowych, zakładających słuszność stosowania interwencjonizmu i uwzględniających coraz większą liczbę czynników rozwoju. Prostym przykładem popytowego modelu wzrostu jest *economic base theory* (por. D.C.North, 1955; Ch.M.Tiebout, 1956). W modelu tym stwierdza się, że popyt w regionie zależny jest od popytu wewnętrznego, który bezpośrednio wynika z eksportu i importu towarów. Zwiększanie popytu regionalnego odbywa się przede wszystkim poprzez wzrost eksportu wynikający ze wzrastającego popytu zewnętrznego. Dochody uzyskiwane z eksportu umożliwiają finansowanie importu oraz zakup lokalnych towarów i usług, co w rezultacie tworzy wewnątrzregionalny efekt mnożnikowy. O wiele bardziej kompleksową koncepcją jest model kumulatywnej przyczynowości po raz pierwszy zaproponowany przez Gunnara Myrdala (1957), a następnie zmodyfikowany przez Nicholasa Kaldora (1970). Jak stwierdza J.Grzeszczak (1999, s. 14) „hipoteza o określonym powodowaniu (wzbudzaniu) kumulatywnego procesu społeczno-ekonomicznego jest według G.Myrdala główną hipotezą wszelkich badań rozwoju gospodarczego”. Oznacza to, że w gospodarce opartej na zasadzie kumulatywnej przyczynowości zmiana jednej wielkości powoduje zmianę innej wartości. Zmiany te dokonują się w tym samym kierunku, a na zasadzie sprzężeń zwrotnych następuje wzmocnienie wzajemnych oddziaływań i uruchomienie kumulatywnej przyczynowości. Zmiany pozytywne kumulują proces wzrostu, zmiany negatywne natomiast proces recesji. Zjawisko to różnicuje proces rozwoju w przestrzeni zwiększając dystans ośrodków wzrostu i pozostałych obszarów. Wielkość tych zmian zależy od procesów „rozprzestrzeniania” – odśrodkowych, progresywnych oraz

procesów „wymiwania” – dośrodkowych, regresywnych. G.Myrdal zakłada, że proces rozwoju społecznego i ekonomicznego jest zdeterminowany celami społecznymi akceptowanymi przez społeczeństwo. Tym samym równowaga ekonomiczna jest możliwa do osiągnięcia jedynie w wyniku kolektywnego współdziałania różnych grup interesu, czy grup nacisku, co jest jednak bardzo trudne (por. Z.B. Romanow, 1999). Model G.Myrdala jest jednym z pierwszych modeli, który wskazał na możliwość powstawania rozbieżności (*divergence*) w zróżnicowaniu regionalnych dochodów. N.Kaldor obok koncepcji G.Myrdala zapożycza również kilka cech z innych wcześniejszych teorii rozwoju: Francois Perrouxa (1955) i Alfreda O.Hirschmana (1958). Wspólną cechą tych koncepcji jest stwierdzenie, że rozwój gospodarczy odbywa się na zasadzie cyklicznego procesu, który jest wzbudzany przez czynniki rozwoju i którego efekty są kumulowane w gospodarce. Poprzez korzyści aglomeracji działalność gospodarcza wykazuje wyraźne tendencje do koncentracji tworząc skupiska działalności gospodarczych (współcześnie określane *clusters*)⁵. W tych warunkach rozwój gospodarczy charakteryzuje się polaryzacją w przestrzeni i sprzyja dywergencji dochodów regionalnych. Proces rozwoju powoduje różnicowanie się przestrzeni na obszary wzrostu i pozostałe obszary. Różnice w rozwoju tych obszarów zależą od procesów różnie określanych w literaturze, przykładowo: u G.Myrdala (1957) „rozprzestrzeniania” – odśrodkowych, progresywnych oraz procesów „wymiwania” – dośrodkowych, regresywnych; u F.Perrouxa (1955) pobudzania i hamowania; czy też filtracji i infiltracji u A.O.Hirschmana (1958). Rozwój regionu w tych koncepcjach jest uzależniony od działalności eksportowej „jednostek motorycznych”, czyli przedsiębiorstwa, grupy przedsiębiorstw (*clusters*) lub sektora gospodarki. Ich funkcjonowanie oddziałuje na otoczenie i prowadzi do rozprzestrzeniania się rozwoju. Dochody z eksportu stanowią główne źródło finansowania potrzeb regionu. Działalność „jednostki motorycznej” zwanej w literaturze również dominującą jednostką gospodarczą opiera się na przewidywaniu zmian popytu globalnego i dostosowywaniu produkcji do tych przewidywań oraz na innowacjach zapewniających poprawę współczynników produkcji i prowadzących w rezultacie do postępu gospodarczego (por. K.Stackelberg, H.Hahne, 1998; J.Grzeszczak, 1999). Rozwój gospodarczy bazuje więc na czynniku innowacji technicznych i organizacyjnych, których adaptacja powoduje upadek starych sektorów gospodarki i tworzenie się nowych. Model N.Kaldora, nawiązując do nowych koncepcji rozwoju, dodatkowo zwraca uwagę na inne czynniki rozwoju, takie jak

---

⁵ Współcześnie koncepcję skupisk gospodarczych i ich rolę dla rozwoju gospodarczego rozwinęto w literaturze przedmiotu jako analizę gron (*clusters*) będących grupami przedsiębiorstw i powiązanych z nimi instytucji, wzajemnie się uzupełniających i stwarzających warunki dla dalszego wzrostu (por. M.E.Porter, 1990, A.Midera i inni, 2004)

efekt uczenia się przez działanie (*learning by doing*), efekt rozlewania informacji (*spillover*) specjalizację eksportu i konsekwencje korzyści skali. Ważnym czynnikiem rozwoju jest również szeroko rozumiany interwencjonizm władz. Warto zwrócić uwagę, jak zauważa A.Amin (1999), że o ile do lat osiemdziesiątych interwencjonizm (przejawiający się m.in. w interregionalnej polityce regionalnej) traktowany był jako czynnik egzogenicznych oddziaływujący na warunki rozwoju regionu, o tyle współcześnie podkreśla się jego znaczenie w kształtowaniu endogenicznego procesu rozwoju regionalnego. Ma on stanowić „od dolną” stymulację warunków i potencjału zapewniających szybką ścieżkę rozwoju, kreowaną dzięki intraregionalnej polityce realizowanej przez regiony.

Współcześnie ekonomiści regionalni w mniejszym stopniu zajmują się tworzeniem zupełnie nowych teorii rozwoju regionalnego, a bardziej próbują optymalizować politykę regionalną przy zastosowaniu znanych koncepcji ekonomicznych, które zmieniają i dostosowują do nowych warunków społeczno-gospodarczych. Głównym celem tych działań jest tworzenie strategii rozwoju regionalnego, które bazując na podstawach teoretycznych ekonomii rozwoju mają zapewniać optymalny rozwój regionalny. Najlepszym przykładem są nowa teoria wzrostu oraz nowa geografia ekonomiczna, korzystające z doświadczeń zarówno modeli neoklasycznych, jak i modeli popytowych, stanowiące podstawę endogenicznej koncepcji polityki rozwoju regionalnego (por. W.Molle, R.Cappellin, 1988; A.Amin, N.Thrift, 1992)⁶.

Nowa teoria wzrostu zapoczątkowana została pracami Paula Romera (1986, 1990) i Roberta E.Lucasa (1988), które opierają się na podstawowym założeniu, że wielkość produkcji jest funkcją kapitału oraz aktualnego poziomu technologicznego. Poziom techniczny nie jest jednak tak, jak w modelach neoklasycznych wielkością egzogeniczną, ale tworzony jest poprzez duże nakłady przedsiębiorstw i władz, czyli ma charakter endogeniczny. Kapitał jest postrzegany w tym modelu szeroko i obejmuje zarówno kapitał materialny, jak i kapitał ludzki, którego koncepcje do literatury ekonomicznej wprowadził Theodore Schultz. We wszystkich tych modelach wzrost akumulacji kapitału zarówno materialnego, jak i ludzkiego poprzez zaangażowanie w proces technologiczny, nie prowadzi do obniżenia zysków. Koszty są rekompensowane dodatkowymi dochodami pochodzącymi np. ze zwiększenia produkcji lub jej większej konkurencyjności. Szczególne znaczenie dla rozwoju ma w tym przypadku kapitał ludzki, którego rozwój dostarcza nowych idei. Nowa

---

⁶ Rozwój nowej teorii wzrostu i nowej geografii ekonomicznej wynika z faktu nieuwzględniania przez dotychczasowe modele neoklasyczne postępu technicznego jako endogenicznego czynnika rozwoju oraz pojawienia się w wyniku postępującej globalizacji klastrów (*clusters*) rozwoju (por. E.Nowińska-Łazińska, 2004).

wiedza może być budowana na bazie istniejących w danym czasie zasobów, ale jest cenniejsza, gdy zasoby te nie są statyczne, ale rozwijają się dostarczając nowych idei. Przyszła wiedza i umiejętności mają raczej charakter dóbr publicznych i oferują udoskonalanie *know-how*. Tym samym akumulacja kapitału ludzkiego może również powodować wzrost dochodów. Czynnikiem bardzo istotnym dla zapewnienia wzrostu dochodów, który związany jest z akumulacją kapitału ludzkiego jest efekt szeroko rozumianego uczenia się przez działanie, obejmujący (por. G.Tondl, 2001):

- *learninig-by-doing* – czyli proces który można określić nauką przez produkcję. Uwidacznia się on szczególnie w produkcjach na dużą skalę. Przykładowo produkcja nowego modelu danego produktu trwa krócej niż poprzedniego dzięki zastosowaniu wszystkich doświadczeń zdobytych wcześniej.
- *knowledge spill-overs* - czyli proces rozprzestrzeniania się wiedzy i umiejętności. Wiedza i umiejętności mają bezpośredni związek z rynkiem pracy. Przykładowo pracownik, który zdobył kwalifikację i wiedzę w jednej firmie, przechodząc do drugiej przechodzi ze swoją wiedzą i umiejętnościami. Tym samym wiedza wykształcona w jednej firmie staje się dobrem publicznym i rozprzestrzenia się poprzez proces przemieszczania się pracowników.
- *knowledge* – czyli wiedza jest wypadkową uczenia się przez działanie, procesu rozprzestrzeniania się kwalifikacji i umiejętności spowodowanego przemieszczaniem się pracowników, aktywności sektora badawczo-rozwojowego (B&R) oraz inwestycji w edukację. Należy podkreślić, za P.Romerem (1990), że częściej barierą dla rozwoju jest luka *know-how* niż luka w zainwestowaniu. Tym samym jakość kapitału ludzkiego może zahamować rozwój szybciej niż braki inwestycyjne.

Nowa teoria wzrostu oparta na model wzrostu endogenicznego tłumaczy zjawisko bardzo szybkiego rozwoju azjatyckich „tygrysów”, czy też europejskich regionów rdzeniowych, np. południowych Niemiec, czy północnych Włoch. Model ten zakłada możliwość występowania regionalnych różnicowań dochodu. Regiony bogatsze mają większą akumulację szeroko rozumianego kapitału i np. mogą zatrudniać więcej pracowników w działalnościach badawczo-rozwojowych (B&R). Regiony biedniejsze natomiast, w tej sytuacji nie będą notowały wzrostu dochodów do póki nie podniosą swojego poziomu technologicznego. Otwiera to drogę do pogłębiającej się dywergencji dochodów między regionami. Nie można jednak zapominać, że model wzrostu endogenicznego zakłada też pewne przepływy zewnętrzne, które mogą prowadzić do konwergencji. Najważniejszą rolę w tym zakresie posiadają: wolny handel i przemieszczanie kapitału zarówno materialnego, jak i

ludzkiego. Handel zawsze wiąże się z wymianą innowacji, która może prowadzić do adaptacji nowych technologii w słabszych regionach. Wyniki analiz zróżnicowania dochodu regionalnego wskazują na fakt, że wolny handel może być postrzegany zarówno jako czynnik prowadzących do konwergencji, jak i w innych sytuacji dywergencji (por. G.Tondl, 2001). L.A.Rivera-Batiz, D.Xie (1993) przykładowo twierdzą, że wolny handel w modelu wzrostu endogenicznego uwzględniającym wysoką technologię związaną z rozwojem sektora B&R prowadzi do konwergencji dochodu regionalnego. Oczywiście konwergencja uzależniona jest w tym wypadku od pełnej mobilności kapitału i pełnej dyfuzji innowacji, co nie zawsze jest możliwe w przypadku biedniejszych regionów. Dobrym przykładem powstawania barier dla tego procesu jest proces integracji Europy. Trudno z pewnością przyznać, że na obszarze nowej, powiększonej Unii Europejskiej zachodzi pełna dyfuzja innowacji i związany z nią przepływ kapitału. Różnice w poziomie rozwoju gospodarczego, poziomie wykształcenia oraz kwalifikacji siły roboczej i inne, skutecznie utrudniają proces konwergencji dochodów regionalnych. Czynnik przemieszczania siły roboczej i kapitału zdaniem większości autorów prowadzi w modelu wzrostu endogenicznego do dywergencji. R.E.Lucas (1988, 1990) stwierdza, że ruchliwość kapitału ludzkiego prowadzi do jego przemieszczania do obszarów o wyższych płacach, do regionów bogatych – czyli powoduje dywergencję dochodów. Tym samym regiony bogate stają się jeszcze silniejsze, z większą akumulacją kapitału ludzkiego, a biedne jeszcze słabsze. Podobnie jest z kapitałem materialnym, który preferuje regiony silniejsze, gdzie może rozwijać działalności high-tech niż obszary słabsze.

W innym nurcie ekonomistów, podejściu nowej geografii ekonomicznej, która pojawiła się we wczesnych latach dziewięćdziesiątych i która zyskała dużą popularność, rozwój regionalny oraz proces konwergencji i dywergencji dochodów wyjaśnia się poprzez argumenty o występowaniu tendencji do centralizacji i decentralizacji działań w geograficznej przestrzeni ekonomicznej. W literaturze z zakresu nowej geografii ekonomicznej zapoczątkowanej przez artykuły Paula Krugmana i jego współpracowników idea aglomeracji ekonomicznej przedstawiona przez A.Marshalla i kumulatywnej przyczynowości początkowo przedstawiona przez G.Myrdala uległy modyfikacjom (por. P.Krugman, 1991; P.Krugman, 1995; P.Krugman, A.Venables, 1995; M.Fujita, P.Krugman, A.J.Venables, 1999). Podstawową tej teorii jest założenie o konieczności łącznego traktowania kilku czynników wpływających na rozwój regionalny: korzyści skali, w tym związanych z rozprzestrzenianiem się nowej wiedzy (efekt *spill-over*), efektu popytu kreowanego przez rynek wewnętrzny oraz kosztów handlu związanych przede wszystkim z transportem. W zależności od sytuacji wyjściowej w przestrzeni gospodarczej i oddziaływania powyższych czynników na proces

rozwoju zwiększają się lub wyrównują się różnice regionalne. Przykładowo wysokie koszty transportu i korzyści wynikające z popytu wewnętrznego prowadzą do koncentracji działalności ekonomicznych. Jeżeli tylko koszty transportu, czy też bariery na rynku zostaną dostatecznie zredukowane, rozproszenie działalności ekonomicznej zaczyna narastać. Nowa teoria wzrostu i nowa geografia ekonomiczna znalazły szerokie zastosowanie w nowej koncepcji polityki regionalnej powszechnie określanej endogeniczną polityką rozwoju regionalnego (por. W.Molle, R.Cappellin, 1988; A.Amin, N.Thrift, 1992). Jej popularność wynika z braku skuteczności dotychczasowych teorii w wyjaśnianiu procesu rozwoju regionalnego, czego wymiernym efektem jest rosące zróżnicowanie sytuacji społeczno-gospodarczej regionów w ramach poszczególnych państw, ale również na poziomie kontynentów. Zgodnie z tą koncepcją rozwój gospodarczy regionu tworzony jest przede wszystkim przez regionalne, endogeniczne zasoby fizyczne i społeczne. Rozwój regionalny powinien być efektem wewnętrznym i powinien być determinowany przez region „od dołu”. Dużą wagę w tym procesie posiadają małe i średnie przedsiębiorstwa, które ze swoją elastycznością, sprawdzają się w budowaniu większości nowoczesnych obszarów przemysłowych, w tym technopoli i parków technologicznych. Warunki dla optymalnego rozwoju regionalnego stwarza prowadzona skutecznie polityka regionalna. Tym samym odrzuca się założenie neoklasyków wskazujące na rolę mechanizmu rynkowego w wyrównywaniu regionalnych zróżnicowań rozwoju. Endogeniczna polityka rozwoju regionalnego, stanowiąca przejaw interwencjonizmu władz publicznych, powinna sprzyjać inwestowaniu miejscowego kapitału w rozwój działalności B&R oraz w rozwój edukacji. Działalności B&R pozwolą na rozwój i tworzenie w gospodarce regionu technologicznie zaawansowane sektorów, które stanowią podstawę nowoczesnej gospodarki. Aby funkcjonowanie tych sektorów odbywało się prawidłowo polityka regionalna powinna wspierać aktywności innowacyjne lokalnych przedsiębiorstw. Pomocne w tym mogą być takie instrumenty jak parki technologiczne i agencje transferu technologii (por. E.J.Malecki, P.Nijkamp, 1988). Wzrost ogólnej edukacji i kształcenia zawodowego w regionach zapóźnionych stanowi natomiast narzędzie dla przyszłej adaptacji nowych technologii (por. R.Camagni, 1992). Ważnym elementem dla polityki rozwoju endogenicznego jest promocja lokalnej infrastruktury materialnej i społecznej, co może prowadzić do wzrostu miejscowego potencjału regionu (por. D.Biehl, 1986). Należy jednak pamiętać, że w przypadku regionów zapóźnionych, stanowiących obszary problemowe polityki regionalnej mamy do czynienia z ograniczoną wydajnością i ograniczonymi zasobami regionalnymi (por. P.Churski, 2004). Fakt ten stanowi rekomendacje dla polityki regionalnej, aby działania zmierzające do

tworzenia warunków dla rozwoju endogenicznego opierać na współpracy w sieciach produkcyjnych wdrażających nowe przedsięwzięcia, gronach (*clusters*) działalności gospodarczych, tworzeniu regionów „uczących się” (*learning regions*) oraz kształtowaniu kapitału społecznego sprzyjającego przedsiębiorczości i innowacyjności (por. (red.) E.M.Bergman, G.Maier, F.Todtling, 1991; B.Asheim, 1995; M.E.Porter, 2000; T.G.Grosse, 2002).

Przedstawiony przegląd koncepcji teoretycznych wyjaśniających mechanizmy wzrostu i rozwoju regionalnego pozwala stwierdzić, że są to procesy uwarunkowane przez bardzo liczne i zróżnicowane czynniki, których oddziaływanie kumuluje się w procesie kształtowania sytuacji gospodarczej regionu (patrz tabela 1). Należy jednak pamiętać, że czynniki uwzględniane w teoriach rozwoju regionalnego bazują przede wszystkim na opisie regularnych procesów rozwoju regionalnego odbywających się w warunkach ukształtowanych, rozwiniętych gospodarek rynkowych. Zastosowanie tych czynników, uwzględniających co prawda współczesne przemiany gospodarki światowej, do wyjaśniania procesu rozwoju regionalnego w państwach Europy Środkowo-Wschodniej podlegających procesowi transformacji gospodarki i integracji europejskiej wymaga ich poszerzenia i adaptacji. Realizacja tego zadania będzie stanowiła cel dalszych badań prowadzonych przez autora.

LITERATURA

- Amin A., Thrift N., 1992. Neo-Marshallian nodes in global networks. *International Journal of urban and Regional Research*. vol. 16.
- Amin A., 1999. An institutionalist perspective on regional economic development. *International Journal of Urban & Regional Research*. vol. 23 (2). s. 365-378.
- Aschauer D.A., 1989. Is public expenditure productive ? *Journal of Monetary Economics*. vol. 23. s. 177-200.
- Asheim B., 1995. Industrial districts as „learning regions”. A conditions for prosperity. *Studies in technology innovation and economic policy*. University of Oslo. Oslo.
- Aydalot P., 1986. Milieux Innovation en Europe. GREMI. Paris.
- Barro R., Sala-i-Martin X., 1991. Convergence across states and regions. *Brookings Papers on Economic Activity*. no 1/1991. s. 107-182.
- Barro R., Sala-i-Martin X., 1995. Economic growth. The McGraw-Hill Company. New York.
- Bartkowiak R., 2003. Historia myśli ekonomicznej. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa.
- Bergman E.M., Maier G., Todtling F., (red.) (1991). Regions reconsidered: Economic networks, innovation, and local development in industrialized countries. Mansell. London.

- Biehl D., 1986. The contributions of infrastructure to regional development. Report prepared for the EC Commission. Office for Official Publications. Luxemburg.
- Borts, G.H., Stein J.L., 1964. Economic growth in free market. Columbia University Press. Columbia.
- Camagni R., 1992. Development scenarios for the lagging regions in the 1990's. *Regional Studies*. vol. 26, no. 4. s. 361-374.
- Churski P., 2004. Obszary problemowe w Polsce z perspektywy celów polityki regionalnej Unii Europejskiej. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku. Włocławek.
- Domański R., 1997. Przestrzenna transformacja gospodarki. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
- Fujita M., Krugman P. Venables A.J., 1999. The spatial economy: cities, regions and international trade. Cambridge-London.
- Gawlikowska-Hueckel K., 2003. Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja ? Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk.
- Grosse T.G., 2002. Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*. nr 1(8) 2002. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego. Uniwersytet Warszawski. Warszawa. s. 25-48.
- Gruchman B., 1992. Nowy paradygmat rozwoju regionalnego. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. Rok 54. Zeszyt 2. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań.
- Grzeszczak J., 1999. Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej. *Prace Geograficzne*. nr 173. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego. Polska Akademia Nauk. Warszawa.
- Hirschman A.O., 1958. The strategy of economic development. Yale University Press. New Haven.
- Kaldor N., 1970. The case for regional policies. *Scottish Journal Political Economy*. vol. 17. s.337-348.
- Keeble D., Wever E., 1986. New firms and regional development in Europe. Crocom Helm. London.
- Krugman P., 1991. Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*. vol. 99. no 3. (June). s. 483-499.
- Krugman P., Venables A., 1995. Globalization and inequality of nations. *Quarterly Journal of Economics*. vol. 110. s. 857-880.
- Lucas R.E., 1988. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. vol. 22, no. 1. s. 3-42.
- Lucas R.E., 1990. Why doesn't capital flow from rich to poor countries ? *American Review. Papers and Proceedings*. s. 92-96.
- Magrini S., 1999. The evolution of income disparities among the regions of the European Union. *Regional Science and Urban Economics*. vol. 29, no. 2. s. 257-281.
- Malaga K., 2004. Konwergencja gospodarcza w krajach OECD w świetle zagregowanych modeli wzrostu. Prace habilitacyjne t. 10. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Poznań.
- Malecki E.J., Nijkamp P., 1988. Technology and regional development: Some thoughts on policy. *Environmental and Planning*.
- Midera A., Mikołajczyk A., Dorożyński T., 2001. Kłustry we współczesnej gospodarce światowej. W: (red.) Rozwój regionalny i globalny we współczesnej gospodarce światowej. Materiały konferencyjne. Tom 1. Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych. Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu. Wrocław s. 455 – 462.
- Molle W., Cappellin R., 1988. Regional impact of Community policies. Aldershot. Avebury.

- Myrdal G., 1957. *Economic theory and underdeveloped regions*. Duckworth. Londyn.
- North D.C., 1955. Location and regional economic growth. *Journal of Political Economy*. vol. 63. s. 243-258.
- Nowińska – Łązniewska E., 2004. Relacje przestrzenne w Polsce w okresie transformacji w świetle teorii rozwoju regionalnego. Prace habilitacyjne 13. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Poznań.
- Paraskevopoulos Ch.J., 2001. Interpreting convergence in the European Union: patterns of collective action, social learning and europeanization. Basingstoke. Palgrave.
- Quah D., 1996. Regional convergence clusters across Europe. *European Economic Review*. vol. 40, no. 3-5. s. 951-958.
- Perroux F., 1955. Note sur la notion de pole de croissance. *Economique appliquee*. vol. 1-2. s. 307-320.
- Porter M.E., 1990. *The competitive advantage of nations*. Free Press. New York.
- Porter M.E., 2000. Location, competition and economic development: local clusters in global economy. *Economic development quarterly*. vol. 14, no 1.
- Ricardo D., 1957. *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.
- Richardson H.W., 1973. *Regional growth theory*. London. Macmillan.
- Romanow Z.B., 1999. *Historia myśli ekonomicznej w zarysie*. Akademia Ekonomiczna. Poznań.
- Romer P., 1986. Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*. vol. 94, no. 5. s. 1002-1037.
- Romer P., 1990. Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*. vol. 98, no.5. part II. s. S71-S102.
- Smith A., 1954. *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.
- Solow R.M., 1967. *Teoria kapitału i stopa przychodu*. PWN. Warszawa.
- Stackelberg K., Hahne U., 1998. *Teorie rozwoju regionalnego*. (red.) S.Golinowska. Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Raport Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych. Zeszyt nr 16. Warszawa.
- Stankiewicz W., 2000. *Historia myśli ekonomicznej*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa.
- Straubhaar T., Suhrcke M., Urban D., 2002. *Divergence – Is It Geography ?* Hamburg Institute of International Economics. *HWWA Discussion Paper* 181. Hamburg.
- Swan T., 1956. Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*. vol 32. s. 334-361.
- Tiebout Ch. M., 1956. Exports and regional growth. *Journal of Political Economy*. vol. 64, s.162.
- Tondl G., 1997. Regional convergence in Europe during the past 40 years. Seminar papers presented in the European Forum 1996/1997. European University Institute. Florence.
- Tondl G., 2001. *Convergence after divergence ? : Regional Growth in Europe*. Verlag. Wien-New York.
- Yin L., Zestos G.K., Michelis L., 2003. Economic convergence in the European Union. *Journal of Economic Integration*. vol. 18 (1). March 2003. s. 188-213.

Tabela 1

Czynniki rozwoju regionalnego i związane z nimi koncepcje teoretyczne

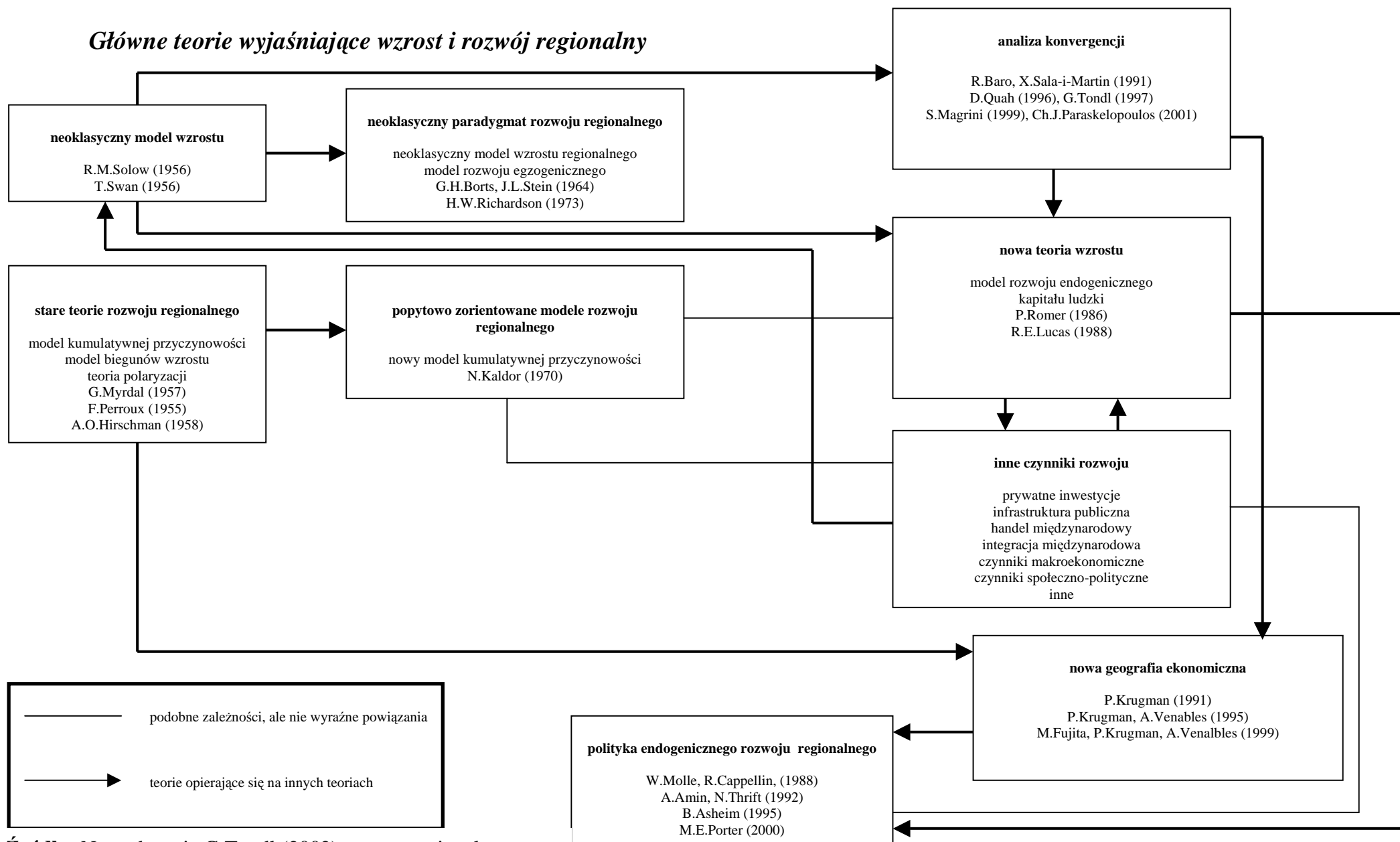
CZYNNIK ROZWOJU	Przykładowe koncepcje teoretyczne
Inwestycje kapitałowe	<ul style="list-style-type: none"> - akumulacja kapitału w modelu neoklasycznym i nowej teorii wzrostu R.M.Solow (1956); G.H.Borts, J.L.Stein (1964); H.W.Richardson (1973); P.Romer (1986) - inwestycje MSP stymulujące rozwój w modelu rozwoju endogenicznego W.Molle, R.Cappellin (1988) - inwestycje wewnętrzne będące czynnikiem rozwoju w nowej koncepcji kumulatywnej przyczynowości N.Kaldor (1970)
Handel	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój wynikający z popytu kształtowanego przez eksport i import towarów w <i>economic base theory</i> i koncepcjach kumulatywnej przyczynowości D.C.North (1955); G.Myrdal (1957); N.Kaldor (1970) - specjalizacja eksportu w nowej koncepcji kumulatywnej przyczynowości N.Kaldor (1970) - wolny handel jako czynnik rozwoju w modelu rozwoju endogenicznego L.A.Riviera-Batiz, D.Xie (1993)
Edukacja	<ul style="list-style-type: none"> - kapitał ludzki jako czynnik produkcji w nowej teorii wzrostu E.Lucas (1988, 1990); R.Baro, X.Sala-i-Martin (1991) - efekt uczenia się przez działanie (<i>learninig-by-doing</i>) w nowej teorii wzrostu E.Lucas (1988, 1990) - promocja ogólnej edukacji, umiejętności zawodowych, umiejętności organizacyjnych i zarządczych do tworzenia sektora wysokiej technologii w koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego R.Camagni (1992)
Innowacje technologiczne	<ul style="list-style-type: none"> - innowacje technologiczne jako czynnik egzogeniczny w neoklasycznym modelu rozwoju G.H.Borts, J.L.Stein (1964); H.W.Richardson (1973) - efekt rozlewania informacji <i>spillover</i> w nowej koncepcji kumulatywnej przyczynowości N.Kaldor (1970) - innowacje podstawowym czynnikiem rozwoju, przy wsparciu parków naukowych i technologicznych, koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego E.J.Malecki, P.Nijkamp (1988) - teoria wzrostu endogenicznego: postęp technologiczny poprzez rozwój działalności badawczo-rozwojowej B&R P.Romer (1990) - koncepcja regionów uczących się w koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego B.Asheim (1995) - proces rozprzestrzeniania się wiedzy i umiejętności (<i>knowlaedge spill-over</i>) w nowej teorii wzrostu G.Tondl (2001)
Inwestycje publiczne Infrastruktura materialna i społeczna	<ul style="list-style-type: none"> - promocja lokalnej infrastruktury materialnej i społecznej w koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego D.Biehl (1986) - publiczne i prywatne inwestycje, jako podstawowe czynniki produkcji i rozwoju w modelu rozwoju endogenicznego D.A.Aschauer (1989)
Korzyści aglomeracji Korzyści skali	<ul style="list-style-type: none"> - model biegunów wzrostu F.Perroux (1955) - teoria polaryzacji A.O.Hirschman (1958) - model środowisko innowacyjne GREMI P.Aydalot (1986) - koncepcja nowych przestrzeni przemysłowych D.Keeble, E.Weaver (1986) - sieci produkcyjne w modelu rozwoju endogenicznego (red.) E.M.Bergman, G.Maier, F.Todtling (1991) - korzyści skali w koncepcji nowej geografii ekonomicznej P.Krugman (1991, 1995); P.Krugman, A.Venables (1995); M.Fujita, P.Krugman, A.J.Venables (1999) - koncepcja gron M.E.Porter (1990); M.E.Porter (2000)

Źródło: Opracowanie własne.

Rycina 1

Główne teorie wyjaśniające wzrost i rozwój regionalny

— podobne zależności, ale nie wyraźne powiązania
 → teorie opierające się na innych teoriach

Źródło: Na podstawie G.Tondl (2002) opracowanie własne